

Liefdewerk, oud papier?

Nota van de Commissie Hoogleraararchieven
Stichting Academisch Erfgoed

Mei 2015

Deze publicatie kwam tot stand op basis van een aantal gesprekken gevoerd tussen 2013 en 2014 in de Commissie Hoogleraararchieven en is opgetekend door Prof. dr. Leen Dorsman. De SAE dankt alle betrokkenen voor hun inzet:

Prof. dr. Leen Dorsman (UU) Voorzitter
 Hasret Acikbas-Yildirim (TU Delft)
 Hans Seijlhouwer (VU)
 Drs. Arend Pietersma (UL)
 Drs. Anton van Dorp (RU)
 Dr. Gerard Alberts (UvA)
 Hylke Faber (destijds Nationaal Archief)

Colofon:
 Tekst: Leen Dorsman
 Redactie: SAE
 Vormgeving: Studio Black | Johan van der Woude
 Beeld titelblad: het archief van professor Vening Meinesz (1887-1966), collectie TU Delft
www.academischerfgoed.nl

Voorwoord

Archiefmateriaal van hoogleraren bestaat al zo lang als er universiteiten zijn. Dat het materiaal overgeleverd is, heeft vaak te maken met toeval, zoals dat in de archiefwereld vaker het geval is: het vuur, het water en de muizen hebben met regelmaat hun verwoestende werk gedaan, zoals het gezegde luidt. Om maar niet te zwijgen over het materiaal dat door opvolgers, en andere universitaire medewerkers, gewoon is weggegooid. Met de komst van de moderne technologie is die dreiging niet verminderd: digitaal materiaal kan met één toetsaanslag worden vernietigd. Anderzijds kan deze technologie veel meer - ook zeer kwetsbaar - materiaal beschikbaar maken en houden.

Waar meer bewaard blijft, dienen zich echter nieuwe vragen en nieuwe bedreigingen aan. Dan ontstaat ook de behoefte aan beleid ten aanzien van dit archiefmateriaal. Dat is de achtergrond van dit rapport. Het is goed om puntsgewijs aan te geven wat deze achtergrond precies is:

- de wetenschappelijk wereld is in de laatste halve eeuw rigoureuus veranderd: wetenschap is big science geworden, de universiteit is een massa-universiteit geworden, de hiërarchische verhoudingen binnen de universiteiten zijn veranderd en de eenzaam werkende geleerde is een anachronisme geworden;
- de universiteiten zijn zich meer bewust geworden van hun erfgoed, het bestaan van de Stichting Academisch Erfgoed is daarvan al een signaal;
- niet alleen is door schaalvergroting de omvang van het erfgoed enorm toegenomen, maar sinds de digitale revolutie is ook de aard van dat materiaal veranderd. Over de techniek van het bewaren van dat materiaal gaat het in dit rapport niet, maar het maakt de druk wel groter. Vandaar dat een van onze aanbevelingen is om hier apart naar te kijken. Als er bijvoorbeeld geen afspraken worden gemaakt over het bewaren van email en andere digitale data hebben wij straks helemaal geen archief meer om ons druk over te maken;
- het is voor universiteiten soms niet duidelijk wat ze nu wel en niet zouden moeten bewaren of veiligstellen van deze stapels bescheiden. En dat werkt op twee manieren door:

1. Wat zouden we hoogleraren / onderzoekers van nu moeten vragen te bewaren?

2. Hoe gaan we om met de acquisitie van archieven? Passief: als de universiteit benaderd wordt door een gepensioneerde hoogleraar of zijn/haar familie, en actief: als er een archief beschikbaar blijkt te zijn van een voor de universiteit belangrijke persoon. Er bestaat een grote behoefte aan vuistregels en criteria.

Om deze redenen is er sprake van een toegenomen belangstelling voor het vraagstuk van het universitaire bronnenmateriaal en specifiek ook voor hoogleraararchieven. Er zijn in de afgelopen jaren symposia geweest en er zijn enkele publicaties verschenen.¹ Ook in kringen van de SAE zijn de wetenschapsarchieven en in het bijzonder hoogleraararchieven daarom een punt van zorg. Zo heeft dr. Inge de Wilde in opdracht van de SAE een inventarisatie proberen te maken van wat er aan hooglerarenarchieven in Nederland aanwezig is. Hoewel zij een zeer uitgebreide lijst heeft gemaakt van hoogleraararchieven die zich binnen en buiten de muren van de universiteiten bevinden, geeft zij in haar toelichting aan dat zij slechts een deel van het materiaal heeft opgenomen en dat er op allerlei plaatsen nog veel te vinden is. Zelfs binnen de instelling is niet altijd duidelijk wat er is.

De onduidelijkheden rondom de verblijfplaats van het materiaal en vragen rond de aard van het materiaal hebben de SAE doen besluiten een adviescommissie in het leven te roepen om op een aantal vragen een antwoord te geven. Specifiek werd de commissie gevraagd zich "te buigen over de vraag hoe dit specifieke type archief het beste bewaard en beschermd kan worden, hetzij binnen de universiteiten, hetzij elders, zonder dat de samenhang verloren gaat".

De commissie is haar werkzaamheden begonnen in oktober 2012 en bestond uit Hasret Acikbas-Yildirim (TU Delft), Gerard Albers (UvA), Arend Pietersma (Universiteitsbibliotheek Leiden), Hans Seijlhouwer (VU) en Leen Dorsman (UU, voorzitter). De commissie werd ondersteund door Esther Boeles van de SAE. De eerste bijeenkomst werd ook bijgewoond door Hylke Faber, verbonden aan het Algemeen Rijksarchief.

¹ Onder meer een studiedag Wetenschapsarchieven op 9 maart 2009 in het Noord-Hollands Archief te Haarlem en op 26 oktober 2011 een SAE-symposium Wat doen wij met hoogleraararchieven? in het Utrechtse Universiteitsmuseum met een onverwacht groot aantal deelnemers. Publicaties onder meer: Menno Polak, 'Universiteitsarchieven, onderzoeksarchieven en onderzoeksdata', in: Gewina 30 (2007) 138-152 en Leen Dorsman, 'Het wetenschapsarchief: van wees tot wiki', in: Frans Willem Lantink en Jaap Temminck (red.), Wetenschapsarchieven in het Noord-Hollands Archief (Hilversum 2010) 17-29.

1

Wat noemen wij een hoogleraararchief?

Hoewel de commissie beseft dat het probleem breder is dan alleen de hoogleraararchieven, heeft zij zich toch vooral over deze laatste categorie gebogen. Eén van de grote problemen is het vinden van een definitie, want wat zijn hoogleraararchieven eigenlijk? Menno Polak heeft ooit in één van de SAE Nieuwsbrieven provocerend geschreven: "hoogleraararchieven bestaan niet". Je zou ook kunnen zeggen: ze bestaan niet zo lang je er geen definitie van hebt gegeven. Polak geeft ook aan waar het probleem ligt, namelijk bij de verschillende vormen vanarchieven en verzamelingen die we in de praktijk tegen kunnen komen.² In een in het tijdschrift Gewina verschenen artikel maakt hij in de eerste plaats een onderscheid in onderzoeksarchieven, onderzoeksdata en erfgoed. Dat is verwarrend omdat onderzoeksarchieven en onderzoeksdata ook tot het erfgoed behoren, maar het wordt ook duidelijk dat het hier om onderscheiden categorieën gaat. Tot het materiaal waar we het hier over hebben behoren in ieder geval niet de eerste twee categorieën, maar dat lost het probleem nog niet op. Tot wat wij in het dagelijks spraakgebruik hooglerarenarchieven noemen behoren namelijk:

- persoonlijke archieven van hoogleraren die privé-materiaal bevatten: "aanstellingspapieren, verzekeringspolissen, koop- of huurovereenkomsten van het huis, belastingaanslagen, pensioenpapieren, etc". Het gaat dan om materiaal dat door een hoogleraar als privé-persoon bewaard is;
- archieven van hoogleraren die gevormd zijn door de hoogleraar als functionaris in dienst van de universiteit. Te denken valt aan decanen, rectores, directeuren van instituten, etc.;
- archieven die dat niet zijn in de gebruikelijke betekenis van het woord, maar die onder de noemer "verzamelingen" vallen: materiaal dat door de betreffende hoogleraar als hoogleraar is verzameld. Het gaat hier om overdrukken, correspondentie, aantekeningen betreffende het wetenschappelijk werk en dergelijke;
- archieven die stukken bevatten die een directe relatie hebben met museale collecties (bijv. instrumenten, stenen, opgezette dieren en ander onderzoeks- en onderwijsmateriaal) verbonden aan de praktijk van de desbetreffende hoogleraar;
- verzamelingen die bij elkaar gebracht zijn door anderen dan de hoogleraar maar die betrekking hebben op, of afkomstig zijn van deze hoogleraar: documentatiemappen, knipselmappen, brieven.

Er blijken in de praktijk twee knelpunten te zijn die duidelijk worden uit Polaks betoog:

1. Wat is eigenlijk een archief?
2. Wie is verantwoordelijk voor het behoud en het beheer daarvan?

Die laatste vraag is duidelijk gerelateerd aan het materiaal dat het archief bevat. Aan deze vragen zit een juridische, de Archiefwet betreffende, kant.

Wat betreft de eerste vraag is het van belang te beseffen dat de hierboven genoemde mogelijke vormen vanarchieven/collecties meestal niet in deze gescheiden vormen voorkomen. In de praktijk gaat het om hybride verzamelingen, materiaal waarin privé-materiaal, wetenschappelijk materiaal en documentatie samen voorkomen. In de commissie is wel gesproken over "tussen wal en schiparchieven".

De commissie beveelt aan om met dit materiaal pragmatisch om te gaan en niet te zoeken naar sluitende definities waarop het bewaarbeleid moet worden gebaseerd: accepteer het hybride karakter van het materiaal en neem bij het daarop volgende proces van vaak noodzakelijke deselectie een wetenschapshistorisch standpunt in. Voor een onderzoeker, collectiebeheerders of conservator (de "gebruiker" dus) is het niet van groot belang of zijn bronnenmateriaal nu uit een archiefmap of uit een documentatiemap komt. Dat maakt het niet direct eenvoudiger, maar voorkomt discussies op de vierkante centimeter. Een wetenschapshistorisch criterium kan overigens erg ruim zijn. Recente voorbeelden laten zien dat ook "huiselijk" materiaal een rol kan spelen.³ Denk daarbij ook aan de Franse historicus Marc Bloch, die het begrip document uitbreidde tot traces.

Aanbeveling 1: Accepteer het hybride karakter van hoogleraararchieven en ga bij de selectie uit van een wetenschapshistorisch uitgangspunt.

² Het volgende is mede gebaseerd op zijn bijdrage aan het eerder vermelde symposium te Utrecht.

³ Een voorbeeld uit de geschiedwetenschap: Jo Tollebeek, Fredericq & Zonen. Een antropologie van de moderne geschiedwetenschap (Amsterdam 2008).

2

Wie is verantwoordelijk voor de archieven “tussen wal en schip”?

Een tweede belangrijke vraag is de vraag wie verantwoordelijkheid draagt voor het materiaal. Hier gaat de Archiefwet een rol spelen. In principe zijn hoogleraararchieven die zich in de instelling bevinden en betrekking hebben op het wetenschappelijk werk van de hoogleraar, deel van een overheidsarchief. Polak benadrukt in zijn bijdrage aan het SAE-symposium rond hoogleraararchieven in Utrecht (2011) dat de hoogleraar per definitie een functionaris is. Dat betekent dat het door hem of haar gevormde archief dienovereenkomstig behandeld dient te worden: door de centrale archiefafdeling geïnventariseerd, geselecteerd, materieel verzorgd en binnen de daartoe gestelde termijnen overgebracht naar de instelling waar het archief wordt bewaard.⁴

Het probleem is echter, zoals hierboven is vastgesteld, dat het vaak gaat om hybride archieven met privé-materiaal en zelfs om archieven die vaak buiten de universiteit bewaard worden (in archieven of in privébezit). Moeten die teruggevorderd worden als “instellingseigendom”? Ook hier beveelt de commissie aan een pragmatische houding aan te nemen. Iedere instelling besluit naar het oordeel van de commissie zelf wat het met deze archieven wil doen: in huis bewaren, in het rijksarchief of wellicht zelfs afstoten of vernietigen. Hieronder, in paragraaf 3, wordt ingegaan op de vraag welke criteria bepalend zijn voor wel of niet bewaren en voor de vraag waar bewaard wordt.

Wanneer wij hier spreken over verantwoordelijkheid in verband met de Archiefwet, dan gaat het over een formele juridische verantwoordelijkheid. De commissie is echter van mening dat er ook sprake is van een morele verantwoordelijkheid of morele zorgplicht van universiteiten voor wat de neerslag is van hun kernactiviteiten: het geven van onderwijs en het doen van onderzoek. Dit geldt op een speciale manier voor de bijzondere universiteiten, die immers niet archiefplichtig zijn in de zin van de Archiefwet.

Aanbeveling 2: iedere universiteit bepaalt hoe zij de hooglerarenarchieven behandelt, als deel van het universiteitsarchief (waardoor – na overleg – plaatsing in het provinciaal rijksarchief mogelijk kan worden) of als niet-overheidsarchief in de zin van de Archiefwet, waardoor het archief binnen de instelling kan blijven.

3

Praktische oplossingen

Als we er van uit gaan dat iedere universiteit zelf bepaalt hoe om te gaan met het materiaal, dan is het logisch dat er binnen de instelling ook regels zijn met betrekking tot de vraag hoe om te gaan met het materiaal. Het is daarom verstandig om a) vast te stellen wie welk besluit neemt en b) volgens welk protocol vervolgens wordt gehandeld. Daarom is het aan te bevelen dat iedere universiteit die is aangesloten bij de SAE zich, op het niveau van het College van Bestuur, formeel uitspreekt of zij het behoud van hooglerarenarchieven tot haar verantwoordelijkheid rekent. Daarmee wordt geen uitspraak gedaan over bewaren of niet bewaren, plaatsing buiten of binnen de instelling. Het gaat hier om een vangnetfunctie.

Aanbeveling 3: iedere universiteit die is aangesloten bij de SAE spreekt zich, op het niveau van het College van Bestuur, formeel uit hoe zij het behoud van hooglerarenarchieven tot haar verantwoordelijkheid rekent. De SAE stelt zich op het standpunt dat de bij haar aangesloten universiteiten een morele verantwoordelijkheid hebben en hier een positieve uitspraak zouden moeten doen.

Indien het CvB zich verantwoordelijk voelt, wijst zij ook de dienst aan wie zij de praktische uitvoering van deze verantwoordelijkheid opdraagt. Dat kan zijn een centrale archiefafdeling, de universiteitsbibliotheek, het universiteitsmuseum, etc. De criteria hiervoor zullen voor iedere universiteit anders zijn, afhankelijk van menskracht, expertise, plaatsruimte, en dergelijke.

Aanbeveling 4: iedere universiteit wijst een dienst aan, aan wie zij de praktische uitvoering van deze verantwoordelijkheid opdraagt.

Hiermee is een formele zekerstelling vastgelegd van de archieven waar het hier over gaat. Dat is van belang, want het voorkomt dat materiaal verloren gaat of vervreemd wordt vóór er een officieel besluit over is genomen. Met dit alles is nog niets gezegd over wat er vervolgens moet gebeuren. Het zegt alleen iets over de vraag waar hoogleraararchieven moeten worden aangeboden of dat nu archieven zijn die zich binnen de organisatie bevinden of van buitenaf worden aangeboden.

Hierna zijn in dit proces twee elementen van belang:

A In de eerste plaats moet worden vastgesteld waar de beslissingsbevoegdheid ligt over het aannemen van archieven en over de plaats waar deze bewaard worden. Er is namelijk niet een eenduidig antwoord op de vraag waar de hoogleraararchieven uiteindelijk worden bewaard. Sommige musea hebben archiefcollecties, maar ook universiteitsbibliotheken. Daarnaast zijn er hooglerarenarchieven die op het eerste gezicht in de collectie van bijvoorbeeld de UB thuishoren, maar sterk gebonden zijn aan de museale collectie van het Universiteitsmuseum. Dan ligt plaatsing daar voor de hand. Ook kan besloten worden het archief aan te bieden aan het Noord-Hollands Archief dat hoewel dit wetenschapsarchieven als zwaartepunt heeft, daar in de praktijk geen uitvoering meer aan lijkt te geven.

De criteria voor deze keuze zijn moeilijk in een algemene richtlijn te vangen, omdat hierbij steeds het specifieke archief het uitgangspunt is. Er is echter wel iets over te zeggen: bevindt er zich in het archief materiaal dat bestuurlijk van aard is op het niveau van het rectoraat, het decanaat of het directoraat van een onderzoeksinstituut, dan is dat materiaal in eerste instantie bepalend voor de vraag of en waar het archief wordt gedeponneerd: namelijk in het Rijksarchief. Dan dient echter nog steeds gekeken te worden naar de aard en omvang van dat materiaal. In tweede instantie is de aanwezigheid van onderzoeksmateriaal bepalend en in derde instantie andersoortig materiaal (materiaal dat nevenfuncties betreft, privé-materiaal, etc.).

B In de tweede plaats is het verstandig een protocol te ontwerpen voor verdere behandeling van het archief. Wat de eerste vraag betreft is het aan te bevelen dat iedere universiteit een Historische Commissie instelt of wellicht daarnaast ook – in verbinding met deze Historische Commissie – een universitaire Archiefcommissie. Deze commissies worden zo samengesteld dat er naast deskundigen uit de archiefdienst in ieder geval een wetenschaps- of universiteitshistoricus aanwezig is. Zijn er binnen de universiteit instellingen die eveneens archiefcollecties beheren (UB, museum), dan is het aan te bevelen de commissie uit te breiden met vertegenwoordigers van deze diensten. De Historische Commissie/Archiefcommissie kan ook een bemiddelende rol spelen bij het verwerven van hoogleraararchieven, het zoeken van deskundig advies en het verwerven van subsidies.

Aanbeveling 5: iedere universiteit stelt een Historische Commissie en/of wellicht in verbinding daarmee een universitaire Archiefcommissie in die zich entamerend en ondersteunend opstelt.

Wat de tweede hierboven gestelde vraag betreft zou een dergelijk protocol er als volgt kunnen uitzien:

- het maken van een globaal rapport over het betreffende archief, waarin gegevens over inhoud, verondersteld belang, mate van volledigheid, vernietigbaarheid van onderdelen, omvang, periode, staat van toegankelijkheid, materiële staat, eigendoms- en andere rechten;
- het rapport ter advisering bespreken met de Historische Commissie/Archiefcommissie, waarna door de universitaire archiefdienst wordt vastgesteld – zo nodig en mogelijk na advies van externe inhoudelijk deskundigen – of het archief voor blijvende bewaring in aanmerking komt;
- zo nodig en zo mogelijk de betreffende hoogleraar verzoeken onder begeleiding van de dienst de staat van ordening en de materiële staat te verbeteren. De hoogleraar heeft in dit opzicht ook zelf een verantwoordelijkheid;
- indien het om een archief van buiten gaat: opstellen van een overeenkomst van schenking of bewaring, bedoeld om het archief een veilige plek te bezorgen. Hierin wordt onder meer het volgende bepaald: de dienst draagt zorg voor plaatsing in een passende ruimte; neemt een inspanningsverplichting op zich het archief te doen inventariseren en materieel te verzorgen volgens de daarvoor geldende regels (bijvoorbeeld via het aanvragen van subsidie); heeft het recht tot vernietiging van daarvoor in aanmerking komende onderdelen of deze te retourneren, en afgedwaalde bestuurlijke archivalia terug te doen voeren naar het eigenlijke universiteitsarchief (bijvoorbeeld in het geval van het archief van een wetenschapper die tevens hoogleraar/directeur van een universitair archief was); heeft het recht de bewaring van het archief over te dragen aan een andere passende instelling;
- in het protocol afspraken opnemen over privacy: wanneer wordt een archief openbaar of worden delen daarvan openbaar?

Aanbeveling 6: iedere universiteit stelt een protocol op voor de behandeling van aangeboden archieven.

In het bovenstaande wordt vooral uitgegaan van archieven die zich binnen de instelling bevinden en van daaruit worden aangeboden aan de archiefdienst. Er worden echter ook archieven aangeboden van buitenaf: erfgenamen van hoogleraren, andere archiefinstellingen waar hoogleraararchieven ‘per ongeluk’ terecht zijn gekomen en in zekere zin vallen emeriti eveneens onder deze categorie.

⁴ In principe is dit het provinciale rijksarchief. Met de Erfgoedinspectie kunnen echter ook bijzondere afspraken gemaakt worden, vgl. de Universiteit Leiden.

Voor alle gevallen geldt eigenlijk dat een universiteit een acquisitieprofiel of een acquisitieplan moet hebben. Dat voorkomt ingewikkelde gesprekken en onderhandelingen en maakt de zaak wat minder persoonlijk. Dit laatste is van belang omdat bij archieven van personen niet zelden emoties een rol spelen. Er kan dan een beslissing over een archief genomen worden onder verwijzing naar een set formele regels en uitgangspunten.

Criteria als deze kunnen in diverse combinaties worden toegepast op aangeboden archieven, maar kunnen tevens helpen bij maken van keuzen in actieve acquisitie. Bij een dergelijke actieve acquisitie geldt dan uiteraard hetzelfde protocol wat betreft selectie/ontdubbeling, gedeeltelijke vernietiging, vaststellen materiële conditie etc.

Aanbeveling 7: *iedere universiteit die zelf de archieven wenst te bewaren stelt een acquisitieplan op of heeft op zijn minst een aantal inhoudelijk criteria geformuleerd ten einde een aangeboden of te verwerven archief te kunnen beoordelen.*

Hieronder volgt een lijst met criteria waaraan de archiefvormer zou moeten voldoen wil zijn/haar archief voor bewaring in aanmerking komen. Het archief moet de neerslag zijn van de positie van de betreffende hoogleraar. De lijst is opgesteld in de Archiefcommissie van de Universiteit Utrecht.

Uiteraard hoeft niet aan ieder criterium voldaan te worden, maar het geeft een indicatie.

- 1** Grote nationale en internationale bekendheid (reputatie) op het vakgebied, blijvend uit publicaties en peer-review (klassieke handboeken, hoofdredacteur vaktijdschriften).
- 2** Reputatie als grensverleggend, vernieuwend, stichten nieuwe scholen/instituten.
- 3** Functies op universitair en facultair gebied: decaan, rector, directeur onderzoeksschool.
- 4** Functies in nationale en internationale vakorganisaties per discipline.
- 5** Wetenschappelijke (ere-)functies: lid KNAW, Gebieds-/Hoofdbestuur NWO, etc.
- 6** Functies in internationale overkoepelende wetenschappelijke organisaties (European Science Foundation, etc.).
- 7** Vooraanstaande rol in het maatschappelijk academisch debat
- 8** Vooraanstaande rol in het uitdragen van wetenschap in de media.
- 9** Eredoctoraten.
- 10** Actief geweest aan vooraanstaande buitenlandse universiteiten.
- 11** Onderscheidingen op het gebied van onderwijs en onderzoek, koninklijk, nationaal en internationaal (Nobel, Field medal, etc.).
- 12** Wetenschappers die in de media komen, als expert, of als onderwerp. Imago van de Universiteit en van de wetenschap.

Tenslotte...

Als laatste nog enkele opmerkingen. In de eerste plaats iets over de samenstelling van de hoogleraararchieven. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat deze archieven een eenheid vormen, als eenheid gevormd. Het is gebruikelijk dat deze archieven ook als geheel worden bewaard. Dat is ook het ideaal van de archivaris. Het archief van een hoogleraar die aan verschillende universiteiten of wetenschappelijke instellingen heeft gewerkt moet niet uitgesplitst en teruggebracht worden naar die verschillende instellingen. Hetzelfde geldt voor hoogleraararchieven die een belangrijke maatschappelijke component bevatten (de hoogleraar-politicus). Uiteraard kan een archief ook een zogenaamd afgedwaald archief bevatten dat eigenlijk vreemd is aan dit archief en functioneel elders thuishoort. Het is logisch dat dit er dan uitgelicht wordt en elders ondergebracht. Zoals echter al eerder is opgemerkt kunnen hoogleraararchieven ook allerlei materiaal bevatten dat niets met onderwijs en onderzoek van doen heeft. Het is aan te bevelen hier toch selectie op toe te passen.

Aanbeveling 8: hoogleraararchieven moeten bij voorkeur als organische eenheden worden behandeld en bij voorkeur niet uit elkaar getrokken worden.

In de tweede plaats, gaat het in het bovenstaande vooral over de klassieke situatie waarin de hoogleraar een centrale rol vervult. Zoals al in de inleiding gezegd is het wetenschappelijke landschap in de laatste decennia sterk veranderd. Veel takken van onderzoek zijn collectieve ondernemingen geworden en steeds vaker speelt een hoofddocent de centrale rol in een onderzoeksprogramma. Dat lijkt een aparte problematiek, maar in feite betekent dit dat in het laatste geval het begrip "hoogleraar" dient te worden uitgebreid naar "onderzoekseider".

In de derde plaats gaat het hier over hoogleraren dan wel hoofddocenten of onderzoekseiders, maar er is een andere categorie die

evenzeer interessante archieven kan vormen: dat zijn de bestuurders van universiteiten. Sinds de Wet Modernisering Universitair Bestuur (MUB) uit 1997 is hun invloed toegenomen. Het advies is archieven van deze categorie te behandelen als hoogleraararchieven.

Ten slotte nog een belangrijke aanbeveling. Dit rapport geeft adviezen met betrekking tot bewaring en acquisitie van hoogleraararchieven. Uit het eerder aangehaalde rapport van Inge de Wilde blijkt dat er in Nederland een enorme hoeveelheid geïnventariseerde en ongeïnventariseerde archieven is. Gezien de relatieve bloei van de Nederlandse wetenschapsgeschiedenis zou het geen overbodige luxe zijn indien er een overzicht kwam van deze archieven. Dat zou een nationaal project moeten zijn. De commissie doet daarom de aanbeveling dat de SAE zich inspant om een dergelijk project van de grond te krijgen. Dat zou het niet alleen hoeven doen, maar bijvoorbeeld in samenwerking met het Huygens ING Instituut en het Noord-Hollands Archief (al lijkt het er op dat het NHA de wetenschapsgeschiedenis als aandachtsgebied heeft losgelaten). De vraag is echter wie een dergelijke tijdsintensieve operatie zou moeten bekostigen. Een andere oplossing zou zijn dat de SAE zich inzet om alle aangesloten universiteiten te bewegen op de eigen website een lijst van de aanwezige hooglerarenarchieven te plaatsen.

Aanbeveling 9: de Stichting Academisch Erfgoed zet zich in om een Nationaal Register Hooglerarenarchieven (ontsloten en niet-ontsloten) van de grond te tillen dat digitaal via een website beschikbaar is.

Nawoord

Met dit rapport hoopt de commissie een handvat te bieden voor de omgang met de archieven van hoogleraren. Meer dan een richtlijn kan dit niet zijn aangezien binnen elke universiteit andere opvattingen en regels gelden.

Resumerend gaat het om de volgende aanbevelingen:

Aanbeveling 1:

Accepteer het hybride karakter van hoogleraararchieven en ga bij de selectie uit van een wetenschapshistorisch uitgangspunt.

Aanbeveling 2:

Iedere universiteit bepaalt zelf hoe het de hooglerarenarchieven behandelt, als deel van het instellingsarchief (waardoor automatisch plaatsing in het provinciaal rijksarchief het gevolg is) of als archief dat ook 'in huis' geplaatst kan worden.

Aanbeveling 3:

Iedere universiteit die is aangesloten bij de SAE spreekt zich, op het niveau van het College van Bestuur, formeel uit hoe zij het behoud van hooglerarenarchieven tot haar verantwoordelijkheid rekent.

Aanbeveling 4:

Iedere universiteit wijst een dienst aan, aan wie zij de praktische uitvoering van deze verantwoordelijkheid opdraagt.

Aanbeveling 5:

Iedere universiteit stelt een Historische Commissie of wellicht in verbinding daarmee een universitaire Archiefcommissie in.

Aanbeveling 6:

Iedere universiteit stelt een protocol op voor de behandeling van aangeboden archieven.

Aanbeveling 7:

Iedere universiteit die zelf de archieven wenst te bewaren stelt een acquisitieplan op of heeft op zijn minst een aantal inhoudelijk criteria geformuleerd ten einde een aangeboden of te verwerven archief te kunnen beoordelen.

Aanbeveling 8:

Hoogleraararchieven moeten als organische eenheden worden behandeld en bij voorkeur niet uit elkaar getrokken worden.

Aanbeveling 9:

De Stichting Academisch Erfgoed zet zich in om een Nationaal Register Hooglerarenarchieven (ontsloten en niet-ontsloten) van de grond te tillen dat digitaal via een website beschikbaar is.

Het is duidelijk dat in de omgang met deze archieven, maar eigenlijk geldt dat voor al het universitair erfgoed, vooral duidelijke regels en een heldere beslistmomenten van groot belang zijn. Zo zou, als bovenstaande op orde is, op basis van de geformuleerde criteria gewerkt kunnen worden aan een protocol dat elke (scheidende) hoogleraar krijgt, zodat hij/zij weet wat in elk geval bewaard dient te blijven. De Universiteit Gent beschikt over een simpel en doeltreffend protocol op dat gebied. Omdat we tegenwoordig vooral te maken zullen hebben met digitaal archief, is het raadzaam hier ook een ict-component aan toe te voegen; zo zou de universiteits-mailbox van hoogleraren standaard voorzien kunnen worden van een tool om relevante in- en uitgaande mail te archiveren.⁵ Er is ook behoefte aan een protocol of een set regels voor universitaire medewerkers om stap voor stap een archief te beoordelen en te bewerken. Daarom zijn hier misschien twee extra aanbevelingen van belang:

Extra aanbeveling I:

SAE start een vervolgproject met speciale aandacht voor digitale archieven en voor het opstellen van regels voor het bewaren van e-mail.

Extra aanbeveling II:

SAE stelt werkgroepje in voor het maken van een set praktische regels voor het bewerken van een hoogleraararchief.

De commissie hoopt dat deze aanbevelingen genoeg handvatten bieden om de hoogleraararchieven voortaan bewust te selecteren, ze op een goede plek te bewaren en om ze uiteindelijk toegankelijk te maken voor onderzoek. Liefdewerk, oud papier? luidt de titel van dit rapport, heel bewust met een vraagteken. Liefde is nooit gratis, ze behoeft zorg en aandacht. En datzelfde geldt voor archieven.

⁵ Naar een suggestie van Douwe Zeldenrust, Coördinator Research Collection Meertens Instituut. Gelijksortige discussies vinden plaats bij de discussie rond het bewaren van onderzoeksresultaten. Zie ook het advies van de KNAW-commissie onderzoeksgegevens 2012.

